

NEW EUROPE COLLEGE

LOST IN SPACE

Edited by Augustin Ioan

This volume is published by the New Europe College as
part of the RELINK publication series

Copyright © 2003 – New Europe College

ISBN 973-85697-6-1

SPAȚIUL CA PROXIMITATE A LUMII

GEORGE HARPĂU

O importantă parte a abordărilor teoretice din domeniul arhitecturii, și în chip declarat fenomenologia, își întemeiază construcțiile, sau declară că o fac, pe filozofia lui Heidegger. În ciuda acestui fapt acest filosof pare că rămâne mai degrabă necunoscut, iar studiile referitoare la el sunt fie prea specializat-filozofice și exclusive, fie prea generale și exagerat de inclusive. Gândirea heideggeriană, în ansamblu, are o mare inerție de deschidere, iar limbajul heideggerian, pe lângă că este idiomatic, urmărește mai curând inefabile iar nu definite și actuale.

Studiul de față investighează modul cum este conceput spațiul și spațialitatea la Heidegger în speranța de a putea pune în evidență acest aspect important pentru cei preocupați de arhitectură și teoria de arhitectură. Interesul nostru este centrat de problema spațiului și spațialității din celebrul studiu heideggerian *Construire, locuire, gândire*¹ și este completat cu un excurs în concepția existentă în lucrarea principală a filozofului, *Ființă și timp*.

În acest scop voi proceda la o „refacere a drumului gândirii”, sintagmă care nu rămâne numai o figură de stil – voi încerca să înaintez pas cu pas, legând concept cu concept, deși logica care inspiră filozofia lui Heidegger nu este una

¹ Martin Heidegger, „Construire, locuire, gândire” în. *Originea operei de artă*, Ed. Humanitas, București, 1995, pp. 175-197.

liniară. În acest sens, opțiunea de studiu aici nu este mai mult decât metodologică.

De la *faptul-de-a-fi la locuire*

Dar cum suntem noi în chip specific dacă nu aici, pe pământ? Și anume cum suntem noi aici pe pământ? Heidegger încercă un răspuns:

... felul în care noi, oamenii, suntem pe pământ este acel *Buan*, 'locuirea'. A fi om înseamnă: a fi ca muritor pe pământ, adică a locui.²

Așadar, folosind termenii tradiției, *a fi* pentru un om este echivalent lui *a locui*, întrucât *a fi* este întotdeauna legat de situația specifică în care se conjugă *a fi*; în cazul nostru, al oamenilor, este legat de faptul de a fi *aici*, pe pământ.

De la *locuire la tetradă*

Locuirea însă se petrece pe pământ, adică și sub cer, și ea ocrotește muritorii ceea ce înseamnă, prin aceeași logică a atragerii complementarului, și invocarea prezenței divinilor. Celebra *tetradă* heideggeriană: cerul și pământul, muritorii și divinii – unitatea cvadrielementară care subsumează tot ce locuiește.

De la *faptul-de-a-fi la faptul-de-a-fi-în-lume*

Pentru început, trebuie spus că Heidegger, în lucrarea sa cea mai cunoscută, *Ființă și timp*, taie nodul gordian al problemei clasice a cunoașterii, respectiv cum poate subiectul, conștiința ca interioritate să cunoască lumea ca exterioritate,

² *Ibid.*, p. 177.

prin afirmația că omul se află în modul său specific de a fi întotdeauna deja „afară”, „în preajma lumii”, lumea fiindu-i din capul locului familiară. Mai mult, fără acest raport prealabil oricărei experiențe, exterioare sau interioare, pe care omul o întreține cu lumea, nici un alt raport nu ar fi posibil. Kantian zicând, acest mod de a fi al omului caracterizat de relația de familiaritate cu propria lui lume, anterior oricărei altei relații, este o adevărată condiție de posibilitate, un adevărat suport necesar celorlalte raportări posibile. Cu alte cuvinte, omul nu poate nicicând ieși din lumea lui întrucât aceasta îi este încrustată ontologic, îi este proprie.

Dar ce înseamnă *lume*? Lumea pare a fi la Heidegger mai curând „o trăsătură a *Dasein*-ului (termen care la Heidegger desemnează omul – n.n.) însuși”,³ ceea ce a și fost afirmat mai sus, lumea nefiind totuși produsul structurilor conștiinței sau al subiectului.

Nu este vorba aici de o subiectivare a conceptului de lume, ci doar de o formulare consecventă a faptului că lumea este un fel de înțelegere fundamentală, deci un element constitutiv al *Dasein*-ului.⁴

„Înțelegere” aici are un înțeles special: omul (*Dasein*-ul, cum îl numește Heidegger) pornește de la o preînțelegere asupra sa și asupra celorlalte ființări; de fiecare dată el se află deja într-o anumită înțelegere asupra lucrurilor. Această înțelegere face ca el să fie întotdeauna deja în lume, chiar și atunci când lui îi pare că o întâlnește prima dată. (Așa se face că lumea apare în *Ființă și timp* ca orizont transcendențial al

³ Martin Heidegger, *Ființă și timp*, p. 64, citat de Walter Biemel, *Heidegger*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 51.

⁴ Walter Biemel, *Heidegger*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 56.

omului, însă în sens ontologic și nu epistemologic). Accentul nu cade pe cunoașterea omului, ci pe constituția lui, cea care se elaborează prin tensiunea structurii faptului-de-a-fi-în-lume.

De la *tetradă* la *lucru*

Lucru (thing – arhaic germ., *das Ding*) înseamnă *strângere laolaltă* după Heidegger; iar ceea ce strânge laolaltă un lucru sunt raporturile pe care le are cu elementele tetradei. Acestea, strânse laolaltă, formează (reformează) unitatea tetradei. Un lucru chiar banal, un pod de pildă, nu poate fi expresia a ceva, el nu trimite la altceva decât este el însuși; ci este în primul rând el însuși, adică exact un lucru. Iar *lucrul* presupune, la Heidegger, o strângere laolaltă tetrică.

Amintind cele spuse despre lume, orice lucru *este* prin raporturile cu elementele tetradei strânse laolaltă – aceste raporturi, putem spune, fac posibil acel lucru în însăși ființa lui.

De la *lucru* la *loc*

„Locul nu există deja dinaintea podului... abia dinspre podul însuși ia naștere un loc.”⁵ Acest lucru mai poate fi interpretat prin rolul pe care podul, exemplul de construcție și lucru ales în *Construire, gândire, locuire* de către Heidegger, îl are în dezvoltarea sensurilor latente ale ținutului în care sosește podul. Aceste sensuri nedevelopate încă așteptau întâlnirea unui lucru pentru a avea cu cine desfășura raporturile necesare (adică cu cele patru elemente ale tetradei) prin care ele ies din ascundere (latență) și se manifestă. Aceste sensuri descoperite acum în jur se prezintă sub forma unor *strângeri laolaltă*, în sensul lucrului, dar *așezate* – ceea ce Heidegger înțelege, se pare, a fi *locuri*.

⁵ *Ibid.*, p. 185.

El (podul) este un lucru, el strânge laolaltă tetrada, dar în așa fel încât îi îngăduie și îi oferă tetradei o așezare.⁶

(Trebuie observat că *locul* este o strângere laolaltă așezată a tetradei, el fiind în fapt un lucru așezat. Prin urmare, mai bizar pentru sensibilitatea unui european, cel puțin, un loc apare ca un anumit tip de lucru.)

De la *loc* la spațiu

La aceeași pagină se spune că

pornind din această așezare [a tetradei] se determină zonele și drumurile prin care este rânduit (format și organizat – n.n.) un spațiu... Prin urmare, spațiile își capătă esența din locuri și nu din așa numitul spațiu.⁷

Ceva mai departe Heidegger reia:

Spațiul îngăduit și oferit de pod poartă în sine feluritele zone aflate *mai aproape sau mai departe* (subl. n.) față de pod.⁸

Dar pe această linie, spune Heidegger, de măsurare a desfășurării dintre *un mai aproape* și *un mai departe*, se ajunge la spațiu înțeles ca un interval dintre două puncte (*spatium*) – care, supus unor operațiuni de abstractizare succesive, poate rezulta într-o întindere tridimensională (*extensio*) sau, și mai mult, în relații analitico-matematice. În acest fel însă ratăm esența spațiului, care nu se lasă cuprinsă de numerele-măsură

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, p. 186.

și de dimensiunile lor, cele ce se mărginesc să descrie în genere; numerele și dimensiunile unui spațiu nu pot fi cele determinante pentru spațiu ca atare, nu pot fi „temeiul esenței spațiului”. De ce? Pentru că, ne lasă să înțelegem Heidegger, spațiului conceput pornind de la numere și relații matematice îi sunt indiferente locurile, nedeținând unități semnificative tetradice specifice, or „spațiile pe care le străbatem în mod obișnuit sunt rânduie de locuri”.⁹ Spațiul care este conceput în acest fel, adică ținând seama că locul îl rânduiește, nu poate fi întâlnit ca *spatium* sau ca *extensio*.

Miza spațiului nu stă în cele două modalități de mai sus, și dacă esența spațiului este ceea ce căutăm, atunci aceasta trebuie căutată pornind la modul specific de a fi al omului ceea ce este descris în modul cum Heidegger numește oamenii: *Dasein* – fapt de a fi aici, adică faptul-de-a-fi-în-lume, în filozofia heideggeriană mai timpurie, sau faptul de a sălășlui or *locuire*, în filozofia mai târzie.

*

Spațiul și spațialitatea în *Ființă și timp*

Esența spațiului reprezintă o preocupare mai veche a lui Heidegger, dacă ar fi să ne referim la celebra lui carte *Ființă și timp*. Aici, spre deosebire de studiul *Construire, gândire, locuire*, este urmărită în mod expres punerea în evidență a spațialității constitutive *Dasein*-ului căreia i se acordă un întreg subcapitol cu trei paragrafe (cap. III, C, § 22-23-24). Heidegger vrea să arate cum spațialitatea este întemeiată de lume, unde lumea este un moment structural al *Dasein*-ului (cu structura faptului-de-a-fi-în-lume). În acest scop el întreprinde o cercetare al cărei punct de plecare este o analiză a

⁹ *Ibid.*, p. 187.

ființării-la-îndemână intramundane în spațiu, urmată de studiul spațialității faptului de a fi în lume și apoi de studiul spațialității Dasein-ului și a esenței spațiului.

1. *Spațialitatea ființării-la-îndemână mundane*

Relația noastră cu lucrurile (în sens obișnuit) de care ne folosim cu un anumit scop (ustensile) este marcată de faptul că ele ne sunt tot timpul la îndemână; de altfel, Heidegger le numește *ființări-la-îndemână* (*zuhandene*). Din însăși termenul de „la-îndemână” reiese că ele ne sunt în preajmă, aproape, și, de regulă, dispuse în locuri bine determinate; mânăuirea și utilizarea sunt, de altfel, cele care reglează caracteristica spațialității ființării la îndemână: *apropierea*.¹⁰

Modul cum fiecărui ustensil îi este repartizat un loc este interesant pentru noi. De altfel, acest loc îi este alocat deja dinainte în structura preocupării Dasein-ului cu ființările întâlnibile în lume.

El [ustensilul] nu are doar simplu-prezentă undeva plasarea lui în spațiu, ci ca ustensil el este în chip esențial rânduie și pus bine, la locul lui și oricând la îndemână. Ustensilul are locul lui sau „se află în preajmă”, ceea ce este fundamental diferit de pura survenire într-un segment spațial oarecare.¹¹

Faptul că unui ustensil îi poate aparține un loc, această apartenență, este posibilă datorită *părților-ținuturi* (*Gegend*),

¹⁰ Martin Heidegger, „Ambientul lumii ambiante și spațialitatea Dasein-ului” (Cap. III, C, §22-23-24 din *Ființă și timp*), în rev. *Secolul XX*, nr. 1-2-3/ 1999, p. 26.

¹¹ *Ibid.*

care dau un „<<încotro>> prealabil oricărei configurații speciale de ținuturi care pot fi ocupate cu locuri”.¹²

Astfel soarele are locurile sale privilegiate de ordinul privirii-ambientale, pornind de la utilizabilitatea schimbătoare a ceea ce el dă: răsărit, amiază, asfințit, miezul nopții.¹³

Aceste locuri devin *indicații* anume pentru ținuturilor cerului, spune Heidegger, care la rândul lor oferă un *încotro*, o orientare anume, configurațiilor de ținuturi care pot fi ocupate cu locuri.

Casa are o parte expusă soarelui și alta intemperiiilor; în funcție de ele este orientată repartiția „spațiilor” și în funcție de repartiție, apoi, „amenajarea” care urmărește de fiecare dată caracteristica ustensilică proprie acestor spații.¹⁴

De asemenea,

bisericile și mormintele sunt așezate în funcție de răsăritul și asfințitul soarelui, ținuturile vieții și morții.

Ideea cheie aici este că ținuturile la care ne-am referit mai sus sunt descoperite de fiecare dată dinainte de către *Dasein* în *preocuparea* lui față de celelalte ființări.

O caracteristică în plus a faptului-de-a-fi-la-îndemână prealabil a ținuturilor este *familiaritatea inaparentă*; ținutul

¹² *Ibid.*, p. 27.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

locului este evidențiat mai ales în cazul în care ceva nu se găsește la locul său. Astfel că spațiul privit ca spațialitate a unui ansamblu ustensilic nu este dat, ci aparține ființării înseși în calitate de loc al acesteia.¹⁵ Spațiul, deși se pulverizează într-o puzderie de locuri, nu-și pierde unitatea întrucât se regăsește ca totalitate de fiecare dată proprie locurilor repartizate de preocupare prin privirea ambientală. Specificitatea acestor locuri este articulată de către activitatea de *lumire* a lumii ambiante, spre deosebire de opinia curentă după care lumea ambientă este rânduită într-un spațiu dat dinainte. Astfel că raportul obișnuit lume-spațiu pare că se inversează: „Fiecare lume descoperă de fiecare dată spațialitatea spațiului ce-i aparține.”¹⁶

Spațialitatea *faptului-de-a-fi-în-lume*

În ce privește spațialitatea *Dasein*-ului, ea nu poate fi cu puțință decât pe temeiul modului propriu de a fi al *Dasein*-ului în lume, adică preocupant-familiar. Heidegger determină două caracteristici ale spațialității de care ne ocupăm: *dez-depărtarea*, modul constitutiv al *Dasein*-ului de a face să dispară departele, de a face ca pe ființarea similară lui (tot *Dasein*) să o întâlnească în *apropiere*; și *orientarea*, care reprezintă un mod de a fi al *Dasein*-ului care se asociază dez-depărtării dându-i acesteia o direcție.

Orice apropiere a inclus deja dinainte o direcție într-un ținut, de la care pornind dez-depărtatul se apropie pentru a putea fi găsit privitor la locul său.¹⁷

¹⁵ *Ibid.*, p. 28.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*, p. 32.

Cu alte cuvinte, o dez-depărtare aduce ceva aproape și anume un loc, iar nu orice; astfel că trebuie să vorbim despre o orientare prealabilă oricărei alteia aparținând modului cum este în lume *Dasein*-ul.

Cel mai limpede apare înțelegerea heideggeriană referitoare la orientare când este amintită concepția kantiană asupra acestui obiect. Preocupat de fenomenul orientării, Kant încearcă să lămurească deosebirea dintre stânga și dreapta prin experimentul mental al unei camere obscure în care obiectele ce se aflau în dreapta au fost mutate în stânga; în această situație un subiect nu se poate orienta printr-un „sentiment al unei deosebiri” între stânga și dreapta, întrucât obiectele păstrate în memorie din cameră și-au schimbat amplasarea, ci numai, ar spune Kant, printr-un principiu subiectiv a priori. Or, afirmă Heidegger, faptul că nu mă pot orienta bazându-mă pe obiecte cărora nu le mai cunosc amplasamentul învederează că orientarea unui *Dasein* se petrece cu necesitate și pornind de la un fapt-de-a-fi-de-fiecare-dată-deja-în-preajma unei lumi *cunoscute*, sau că un complex ustensilic al unei lumi există de fiecare dată prealabil orientării – în cazul nostru, lumea și complexul ustensilic al camerei obscure, cu obiectele și locurile care îi aparțin etc. Cât privește *a priori*-ul calității de a fi orientat către dreapta și stânga, Heidegger se desparte total de Kant afirmând că acesta

își are temeiul într-un *a priori* al faptului-de-a-fi-în-lume, care nu are nimic de-a face cu o determinare în prealabil limitată la un subiect fără lume,

pentru că subiectul sau *Dasein*-ul nu este și nu poate fi niciodată în afara lumii sau autonom, în virtutea existențialului, sau al constituției, faptului-de-a-fi-în-lume.

Heidegger poate spune acum că

preocuparea de ordinul privirii ambientale este dez-depărtare orientantă

și că

dez-depărtarea și orientarea, în calitatea lor de caracteristici constitutive [ale *Dasein*-ului]...fac ca spațialitatea *Dasein*-ului să fie de ordinul preocupării și al privirii ambientale, în spațiul descoperit, intramundan.¹⁸

Spațialitatea Dasein-ului și spațiul

Numai că spațialitatea aceasta

nu se află explicit în câmpul privirii. În sine, această spațialitate este în inaparența ființării la îndemână, cu a cărei preocupare privirea-ambientală se contopește.... Odată cu faptul-de-a-fi-în-lume, spațiul este descoperit în această spațialitate

și

pe terenul spațialității astfel descoperite, spațiul însuși devine accesibil pentru cunoaștere.¹⁹

Heidegger neagă tradiția și obișnuita considerare a spațiului afirmând deschis că „spațiul nu este în subiect, așa cum lumea nu este în spațiu”, deoarece *Dasein*-ul este spațial din capul locului în virtutea structurii lui constitutive ca

¹⁸ *Ibid.*, p. 33.

¹⁹ *Ibid.*, p. 35.

fapt-de-a-fi-în-lume ce deschide spațiu. Este vorba și aici de un spațiu a priori, dar nu în sensul kantian al unui subiect autonom, ci ca preabilitate a întâlnirii spațiului (ca ținut) în relația de ordinul lumii ambiante cu ființarea-la-îndemână.

Specia spațiului pur, omogen, cu care suntem noi obișnuiți, deși este rezultatul tematizării efectuate de înseși privirea-ambientală, nu pune la lucru calculul de tipul privirii-ambientale, ci pura vizare a privirii, „intuiția formală”, sau simplul calcul al privirii ce descrie ce vede, în baza căreia sunt descoperite posibilitățile pure ale relațiilor spațiale. Această modalitate de spațiu, descoperit de privirea ce vizează, distruge ținuturile lumii-ambiente prin reducerea lor la dimensiunile pure, locurile ustensilelor ajung simple plasări ale unor lucruri oarecare, *lumea* pierde ambientul specific și spațializează ca structură de lucruri întinse (*res extensa*) simplu-prezente.

Spațiul în sine rămâne, cu toate cele spuse despre el până acum, acoperit, ascuns. Faptul că Dasein-ului îi este dat prealabil un spațiu și modul cum *se arată* el, în chip esențial *într-o lume*, nu ne spun nimic despre spațiul însuși, despre felul ființei lui. Spațiul, afirmă Heidegger, nu poate fi determinat ontologic ca ființare-la-îndemână sau una simplu prezentă, întrucât acestea sunt ele însele spațiale; nu poate fi nici fenomen al unei *res* (substanță), căci nu am putea să mai distingem fenomenul de esență sau ființa lui, și nici o *res cogitans* (substanță mentală), care este o substanță de ființă problematică.

„Ce este spațiul” este o întrebare care nu-și poate primi răspunsul întrucât „ce este este” nu-și află răspunsul.

Lucrul decisiv pentru înțelegerea problemei ontologice a spațiului este eliberarea întrebării privitoare la ființa spațiului din îngustimea conceptelor de ființă – disponibile

în chip întâmplător și, în plus, cel mai adesea grosolane – și aducerea problematicii ființei spațiului, atât în privința fenomenului însuși, cât și a diferitelor spațialități fenomenale, pe direcția unei lămuriri a posibilităților de ființă în general.²⁰

*

Gândirea expusă în *Construire, locuire, gândire* pare că nu mai ia în seamă spațiul așa cum o făcea în *Ființă și timp*; numai că acest lucru este înșelător. Este drept că apar concepte noi, precum locul, locuirea, tetrada, dar acestea nu fac decât să articuleze pe altă cale aceeași gândire întrucât *locuirea* este și *tetrada* descriu în sânul aceluiași fapt-de-a-fi-în-lume din *Ființă și timp*, adică modul specific de a fi al omului, un *Dasein*, întotdeauna fiind în lume, în preajma lucrurilor. Adaosul remarcabil sunt elementele *tetradei*, pământul, cerul, muritorii și divinitățile, care apar ca trăsătură a lumii (a aceleași) astfel încât orice element al lumii, orice lucru, presupune în mod necesar raportarea, constitutivă lucrului respectiv, la ele. *Locuirea* pare de asemenea a nu fi altceva decât faptul-de-a-fi-în-preajma, din timpul lui *Ființă și timp*, în contextul concepției reevaluate despre lume ca tetradă: locuirea este sălășluirea în tetradă în preajma lucrurilor.²¹ *Locul*, concept ce apare în *Ființă și timp* ca amplasament de fiecare prealabil în câmpul privirii ambientale al ustensilei, este lucrul (văzut ca *strângere laolaltă* a elementelor tetradei) împreună cu așezarea lui.

Adâncind chestiunea lucrului și a așezării lui, trebuie să privim tetrada specifică, care este lucrul, și așezarea ei ca termeni nediluabili ai unui raport, raport ce rezultă într-un *loc*; Heidegger descoperă două atribute ale acestui raport:

²⁰ *Ibid.*, p. 36.

²¹ Martin Heidegger, „Construire, locuire, gândire”, p. 187.

faptul de a admite tetrada și de a o ordona. Ei bine, spațiile nu derivă de la spațiu, așa cum se crede obișnuit, ci din ordonarea tetradei adusă de loc, unde ordonarea înseamnă aici modul specific, anume, și nu oarecare, prin care o tetradă se așează. Spațiul ca rostuit de locuri este prima modalitate în care acesta este pus în evidență de către Heidegger în *Construire, locuire, gândire*.

A doua cale de acces la spațiu, dar decisivă, enunțată în acest text provine din urmărirea raportului pe care omul îl întreține cu acesta. Între om și spațiu nu există fractură, acesta nefiindu-i nici obiect exterior și nici trăire interioară; spațiile, și cu aceasta spațiul în sine, sunt decise din capul locului pentru oameni ca urmare a înseși naturii umane de a fi locuind, iar acesta înseamnă: sălășluind în tetradă în preajma lucrurilor.

În sălășluirea muritorilor, spațiile și o dată cu ele spațiul, sunt dintotdeauna deja rânduite. Spațiile se deschid prin aceea că sunt introduse în locuirea omului.²²

Astfel că orice oricare tip de raportare la un lucru care nu se află în imediata apropiere are la bază faptul că noi, prin modul nostru de a fi locuind, adică de a fi întotdeauna deja în preajma lucrurilor și locurilor, suntem deja în preajma lucrului respectiv la care ne gândim. Heidegger spune că „gândirea înfruntă în sine depărtarea față de locul acela” (reiterând o caracteristică a spațialității faptului-de-a-fi-în-lume enunțată în *Ființă și timp*, anume *dez-depărtarea*) „și doar în virtutea faptului că muritorii, potrivit esenței lor, înfruntă spații, ei pot să le străbată.”²³

Peste toate, spațialitatea și spațiul însuși se deschid pornind de la esența omului: sălășluirea în preajma lucrurilor și a

²² *Ibid.*, p. 188.

²³ *Ibid.*

locurilor, sau *locuirea*. Această sălășluire este decisivă (în sensul că ea face posibilă) chiar pentru tipurile de raportări ale omului în care acesta se concentrează numai la el însuși sau pierde raportarea la lucruri; prin urmare, *locuirea* trebuie înțeleasă ca *acea trăsătură fundamentală* a ființei în conformitate cu care muritorii sunt. Implicațiile asupra concepției despre spațiu a lui Heidegger derivă: spațiile sunt introduse, după expresia heideggeriană, în locuire în sensul că „în sălășluirea muritorilor ele sunt dintotdeauna deja rânduite”. Și cum sunt ele deja rânduite? Înfruntându-le: oamenii experimentează spațiul înfruntându-l; *înfruntarea*, ce se referă poate mai curând la depărtare sau distanță ca subspecii ale spațiului, care mai era numită și *dez-depărtare*, fapt de a întâlni aproape departele.

Am parcurs concepția heideggeriană asupra spațiului și spațialității de la un cap la celălalt, probabil, și esența spațiului nu se lasă decisă; putem spune doar de unde ea pornește sau de unde se deschide, anume din *faptul-de-a-fi-în-lume*, respectiv din *locuire*. Problema acestei esențe se menține, iar explicația acestei persistențe problematice este pusă într-un loc, deja amintit, de Heidegger pe seama „lipsa transparenței posibilităților de ființă în general” și nepotrivirea conceptelor de ființă existente.

Numai că arhitectului poate să-i fie indiferentă nedeciderea esenței spațiului, câtă vreme el concepe proiecte în care construcția pornește de la *esența construirii*: oferirea de locuire; și câtă vreme spațiile sunt deschise tot din locuire, adică prin rânduiala adusă de locuri, cum s-a explicat mai sus. Astfel că accentul se mută de la spațiu la *locuire*: putința locuirii este cea care trebuie pusă în joc în actul construirii,²⁴ aceasta

²⁴ *Ibid.*, p. 191.

însemnând capacitatea „de a cuprinde unitar în lucruri pământul și cerul, divinitățile și muritorii”, așa cum au știut locuințele tradiționale, țărănești (exemplul lui Heidegger merge la o casă veche de două secole din Pădurea Neagră) să facă. Astfel, sarcina arhitectului, nu-i de mirare, este comună; cea a fiecărui muritor în parte: pentru că criza autentică este cea a *locuirii*, și anume faptul că, în opinia lui Heidegger, oamenii „au să caute neîncetat esența locuirii” și „că ei trebuie mai întâi să învețe locuirea”,²⁵ sarcina fiecăruia este meditația asupra *lipsei de patrie*, situația omului care derivă din non-locuire.

Pentru arhitect, totuși, cel care concepe construcția, trebuie că modul cum vede Heidegger realizarea esenței locuirii are o rezonanță aparte:

ei [muritorii – n.n.] împlinesc acest lucru [adică esența locuirii – n.n.] atunci când construiesc pornind din locuire și gândesc pentru locuire.²⁶

ABSTRACT

A large number of theoretical approaches in the field of architecture, and most of all those inspired by phenomenology, profess an allegiance to Heidegger's philosophy. Despite this, Heidegger remains an insufficiently known philosopher, and the studies devoted to him are either too narrowly philosophical and exclusive, or too broadly general and inclusive. Heidegger's thought is frequently obscure, and his highly idiomatic language aims at grasping the ineffable, rather than pointing towards the definite and the actual.

²⁵ *Ibid.*, p. 193.

²⁶ *Ibid.*

This study looks at the way space is conceived by Heidegger, in the hope of shedding some light on this aspect of his thought, which is of prime importance for those concerned with architecture and its theory. My interest focuses on the way the question of space is approached in Heidegger's well-known text "Building, Dwelling, Thinking", and complemented by an excursus into one of his major philosophical works, *Being and Time*.

I am going to attempt a "reconstruction of the pathway of thought". I don't intend this expression to remain a mere figure of speech; I propose to advance step by step, linking concept to concept. This is primarily a methodological choice, for the logic underlying Heidegger's philosophy is not a linear one.

It would seem that there can be no unequivocal way of defining the essence of space; we can only say where it stems or opens from, namely from the *fact- of-being-in-the-world*, that is, from dwelling. The essence remains a problem, and the explanation for its problematic nature is found by Heidegger in "the lack of transparency of the possibilities of being in general", and in the inadequacy of the concepts of being in their current definitions.

The architect can remain unaffected by this indecision concerning the essence of space, as long as he conceives projects in which building starts from the *essence of building*: to offer a dwelling; and as long as space is opened through dwelling, that is, through the order brought about by place. Thus, the accent moves from space to *dwelling*: the potentiality of dwelling is that which has to be brought into play in the act of building, that is, the capacity of "encompassing within the things the earth and the sky, the divine and the mortals", as the traditional peasant dwellings knew how to do (the example

given by Heidegger is a two centuries-old house from the Black Forrest). The task of the architect is – unsurprisingly – a common one: a task invested upon each and every mortal. For the real crisis is that of *dwelling*, namely - in Heidegger's view - the fact that humans “will endlessly look for the essence of dwelling” and that “they must first learn how to dwell”; the task of each of us is the meditation on the *absence of a homeland*, as a consequence of not-dwelling.

For the architect, as the one who conceives the building, the way in which Heidegger sees the realization of the essence of dwelling has, it would seem, a special resonance: “they [the mortals] accomplish this [the essence of dwelling] when they build with dwelling in mind, when their thought is devoted to dwelling”.